

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ В СПЕЦІАЛІСТАХ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

Висвітлені проблеми визначення потреби у спеціалістах з вищою освітою в Україні, питання підготовки спеціалістів з вищою освітою в сучасних умовах. Особливу увагу було наголошено на відсутність дієвого механізму визначення потреби в спеціалістах з вищою освітою, заснованої на сучасній системі (державного) прогнозування та стратегічного планування, побудованої на єдиних концептуальних засадах.

Problems of Visvitleni viznachennya consumers have spetsialistah s vischoyu osvitoyu in Ukraini, nutrition pidgotovki spetsialistiv s vischoyu osvitoyu in suchasni minds. Especially uwagi Bulo nagolosheno on vidsutnist dievogo mehanizmu viznachennya consumers in spetsialistah s vischoyu osvitoyu, zasnovanoї on suchasniy sistemi (sovereign) prognozuvannya that strategichnogo planuvannya, pobudovanoї on edinih conceptual ambushes.

Ключові слова: вища освіта, спеціалісти з вищою освітою, ринок освітніх послуг, ринок праці, вищі навчальні заклади, держзамовлення, працевлаштування.

Вступ

Структурне реформування економіки, викликане її переходом до ринкового механізму регулювання, спричинило певні негативні зміни на ринку праці України, що через зниження промислового потенціалу країни, скорочення виробництва, структурну диспропорцію і розбалансованість економічних зв'язків знаходять своє відображення в існуючій незайнятості населення, наявності безробіття, прихованої зайнятості та інших негативних тенденцій. Разом з тим тільки наявність висококваліфікованих кадрів, здатних грамотно і чітко формулювати задачі й знаходити способи їхнього вирішення може сприяти більш швидкому подоланню економічної кризи в країні, зростанню її економічного потенціалу.

У цих умовах визначення потреби та перспективної чисельності спеціалістів з вищою освітою на ринку праці України має особливу актуальність для оцінки трудових резервів вищої кваліфікації в країні, розвитку її продуктивних сил і забезпечення зайнятості.

Необхідно знати, яка кількість спеціалістів з вищою освітою і якої кваліфікації буде на ринку праці України для того, щоб забезпечувати, по-перше, потреби матеріальної і нематеріальної сфер виробництва необхідними фахівцями, а, по-друге, зайнятість підготовлених спеціалістів з вищою освітою відповідно до отриманого фаху й кваліфікації.

Особливу актуальність також набуває і питання гнучкого реагування системи підготовки фахівців на вимоги, що змінюються, і потреби ринку праці в Україні, а також проблеми регіонального забезпечення спеціалістів як одного з головних чинників ефективного розвитку галузей економіки в країні.

Постановка завдання

Значний внесок до вирішення питань функціонування ринку праці в країні, без якого неможливо в даний час розробити проблему забезпечення потреб галузей економіки в кадрах спеціалістів з вищою освітою, внесли такі відомі вітчизняні вчені, як І.К. Бондар [1], С.І. Бандур, Д.П. Богиня, В.С. Васильченко [3], В.М. Данюк, Г.А. Дмитренко, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, М.В. Шаленко, В.М. Шамота та інші. Питання, пов'язані з формуванням ринку праці спеціалістів з вищою освітою та розвитком вищої школи в країні, висвітлювали такі вчені, як Н.Ю. Бутенко, О.А. Грішнова [3,4], М.І. Долішній, С.М. Злупко, В.С. Козак, В.І. Куценко, В.М. Новіков, А.І. Селезньов, А.Г. Янковий і інші [2,3,4].

Питаннями забезпечення потреб економіки у спеціалістах з вищою освітою за часи існування СРСР займалися такі вчені, як Д.І. Валентей, А.С. Головачов, С.І. Гусятинер, Є.М. Жильцов, А.П. Іванов, В.Г. Ляляєв,

І.А. Лясников, В.М. Маневич, Е. Р. Саруханов, В.В. Томілов, Г.І. Ушаков, А.С. Шуруєв, Д.І. Чупрунов та інші [2,4,6,8,9].

Важливе теоретичне та практичне значення вказаних проблем та відмінності щодо їх вирішення в сучасних умовах зумовили необхідність проведення цього наукового дослідження .

Метою написання даної статті є дослідження по визначенню потреби економіки країни у спеціалістах з вищою освітою, що може бути корисним при оцінці рівня зайнятості та безробіття в країні, плануванні розвитку робочих місць.

Результати дослідження

На протязі останніх багатьох десятиріч років ми спостерігаємо в Україні дисбаланс на ринку праці стосовно потреби та пропозиції фахівців різного рівня кваліфікації.

Головною причиною такого дисбалансу, на нашу думку, насамперед стало те, що на сьогодні немає дієвого механізму визначення потреби в спеціалістах з вищою освітою, тобто спостерігається повна відсутність сучасної системи (державного) прогнозування та стратегічного планування, побудованої на єдиних концептуальних засадах.

З одного боку здається проблеми то й немає. Скільки може готувати спеціалістів вищий навчальний заклад – стільки нехай і готує. Особливо зацікавлені у такому вирішенні цього питання викладачі ВНЗ, хоча б тому, що від кількості студентів залежить навчальне навантаження викладача, а це їх робочі місця та заробітна плата.

Але це суб'єктивна позиція людини, що не думає про завтрашній день. У чому ж проблема, якою переймаються науковці, економісти та інші фахівці останнім часом все більше і більше?

Для підготовки фахівця з повною вищою освітою потрібно п'ять-шість років. Отже, щоб встановити конкретні обсяги прийому для підготовки фахівців за конкретними спеціальностями, слід мати у поточному році потребу в таких фахівцях як мінімум на шість років вперед, чого зараз немає.

Прогнозування та планування ринку праці — це складна економіко-математична задача класу задач стратегічного планування, яка потребує серйозного наукового опрацювання, досконалого математичного апарату, що враховує сотні змінних з великою невизначеністю, бездоганної статистичної бази тощо.

За радянських часів, цю місію виконував Московський НДІ вищої школи, декілька потужних наукових лабораторій, зокрема – на економічному факультеті МДУ ім. Ломоносова, група в Ленінграді, Києві тощо.

Постає два основних питання:

1) хто сьогодні забезпечить наукове супроводження стратегічного прогнозування та планування ринку праці та ринку підготовки спеціалістів з вищою освітою, чиї розробки були б прийняті владою та були ухвалені до застосування;

2) і як правильно розрахувати потребу в спеціалістах з вищою освітою, врахувавши цілу низку факторів на регіональному рівні.

Щодо першого питання, можна було б звернути увагу на результати наукових досліджень науковців України. Останнім часом питання визначення потреби спеціалістів з вищою освітою висвітлюється у великій кількості наукових праць, проводяться за даною тематикою круглі столи, семінари та наукові конференції. За основу можна узяти результати дисертаційних робіт, яких останнім часом за даною тематикою захищається достатня кількість. Але, на нашу думку, всі ці наукові розробки поки що залишаються лише на папері.

Можна доручити визначати потребу міністерствам і відомствам, які відповідають за реалізацію конкретної державної політики, і зафіксувати її слід у відповідному стратегічному плані (на 5–10 років). Основою визначення потреби мають стати прогнози розвитку України на 15—25 років. При цьому необхідно враховувати прогнози:

- демографічного розвитку,
- науково-технічного розвитку,

- стану довкілля,
- стану здоров'я населення,
- освітнього потенціалу,
- економічного розвитку, тощо

Щодо питання визначення потреби у спеціалістах з вищою освітою, то ці прогнози повинні виступати як спеціальні наукові дослідження державних академій наук, що затверджуються на відповідному державному рівні.

Ми знаємо, що контингент студентів ВНЗ формується із частки, що навчається за держзамовленням та тих, хто отримує вищу освіту на контрактній основі.

Постає питання наскільки сьогодні держзамовлення відображає реальні потреби держави у спеціалістах того чи іншого профілю?

Очевидно, що не відображає. Остання вступна кампанія 2011 року показала, що формування проектних показників державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою здійснюється переважно на підставі даних вищих навчальних закладів щодо обсягів їх підготовки за минулі роки без урахування потреб ринку праці, без вивчення потреб державного сектора народного господарства та даних служби зайнятості [10].

Формально загальні правові та економічні засади формування держзамовлення регулюються постановою Кабінету міністрів України від 29.02.1996 р. «Про порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням», а також щорічними постановами уряду, якими затверджуються обсяги державного замовлення на відповідний рік та обсяги фінансування.

Вони формуються у доволі складний спосіб: ВНЗ направляють до міністерства показники кількості студентів, яких ВНЗ спроможний (частіше – хотів би) навчати, далі кожне міністерство – державний замовник на підставі «підправлених» ним же запитів університетів направляє до Міністерства економічного розвитку і торгівлі пропозиції про бажані для нього показники. Насамкінець після виходу урядової постанови та всіляких коригувань відомство видає наказ про затвердження обсягів державного замовлення кожному конкретному ВНЗ. Практика такого механізму показала, що у 2011 році певна кількість ВНЗ не виконала запрошений ними ж план набору студентів на навчання за держзамовленням.

Мотиви наданих міністерству показників вищими навчальними закладами очевидні – збереження робочих місць для своїх працівників та обсягів фінансування. Проте в загальнодержавному вимірі така практика не виправдана. Вона призводить до того, що формування державного замовлення фактично не враховує інституційних перетворень в економіці країни.

Про це свідчать дані Державної служби зайнятості. Так, серед незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості у 2011 році майже половину становила молодь, зокрема: близько 40% – це випускники вищих навчальних закладів [11]

Що стосується динаміки запитів ринку праці, то протягом багатьох років (до кризового періоду) кількість вільних робочих місць практично відповідала чисельності осіб, які шукали роботу. При цьому спостерігався значний дефіцит кваліфікованої робочої сили.

Як і раніше, залишається значний попит на спеціалістів вищого рівня, топ-менеджерів, а також економістів, лікарів, інженерів, спеціалістів сфери інформаційних технологій із відповідним досвідом роботи та високим рівнем кваліфікації.

Що ми спостерігаємо? Згідно статистичних даних, наприклад, економісти користуються попитом, але в останні роки мова постійно йде про перенасичення ринку даними фахівцями.

Тобто виникає багато запитань щодо якості зібраної інформації стосовно потреби в спеціалістах. На сьогодні фіксується тільки кількісна потреба у фахівцях, а методів централізованого збору інформації про якість цієї потреби (тобто кваліфікаційних вимог, набору знань, умінь і навичок для конкретних посад) немає.

Справа в тому, що люди, які обіймають одну й ту саму посаду, можуть виявитися різними фахівцями із різним досвідом роботи (що є перевагою при прийнятті на роботу), навичками та ін., і водночас декілька різних за назвою посади можуть передбачати однакові функції.

Але підприємства не дають повної інформації про себе, і рівень вимог до фахівців сьогодні зовсім інший. Тобто треба міняти методи збору та аналізу інформації. Зібрати достовірну інформацію і спрогнозувати кількісну та якісну потребу економіки у фахівцях наявними методами практично неможливо.

Те, що цей механізм недосконалий, розуміють і у владних структурах. Так, у «Програмі економічних реформ України на 2010 – 2014 рр.» окреслено таке завдання: «розробка методичних засад прогнозування потреби у фахівцях на ринку праці, прийняття порядку формування й розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, робочих кадрів з урахуванням потреб ринку праці й контролю за його виконанням». Однак йдеться тільки про розробку методики прогнозування, а коли з'явиться налагоджений порядок (чи механізм) формування й розміщення держзамовлення – не відомо.

Висновки

На сьогоднішній день механізми визначення потреби у фахівцях з вищою освітою та формування державного замовлення на їх підготовку ще й досі залишаються законодавчо не врегульованими.

Так можливо державні структури не зможуть радикально змінити методи збору та аналізу інформації?

Що ж робити? Як показує західний досвід, там давно й успішно для регулювання зайнятості, збору інформації, моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці залучаються недержавні організації.

Останні півроку головним і болючим питанням для ВНЗ України стало ліцензування підготовки фахівців. Особливо це стосується підготовки магістрів, тому що у майбутньому на нас очікує перехід на дворівневу систему навчання.

Ліцензування підготовки фахівців на сьогоднішній день передбачає визначення ліцензованого обсягу підготовки студентів залежно від кількості висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів у ВНЗ. Дана методика, на нашу думку, аж ніяк не передбачає залежність ліцензованого обсягу від зібраної інформації щодо потреб на ринку праці фахівців певних галузей знань.

Припустимо, що всі ВНЗ України будуть відповідати цим вимогам та отримають ліцензію на підготовку фахівців. У цьому разі може статися так, що кількість фахівців, яку вони підготують буде у декілька разів перевищувати їхню потребу на ринку праці. У цьому випадку можливий тільки один вихід – штучне регулювання міністерством кількості наданих ВНЗ ліцензій, а саме відмовою у наданні ліцензії, аргументувавши це вже набраною кількістю майбутніх фахівців, що начебто перебиває потреби ринку праці, тобто по принципу «хто перший встигне». Або навпаки, неотримання ліцензії на підготовку фахівців через невідповідність новим вимогам певною часткою ВНЗ може призвести у майбутньому до дефіциту фахівців певних спеціальностей.

Сучасним реформаторам треба розуміти, що результат впровадження нових програм, проектів та взагалі будь-яких змін суспільство відчуває на собі тільки через деякий час. Будемо дуже сподіватися, що останні зміни у сфері освіти, у тому числі і питання щодо визначення необхідної кількості фахівців з вищою освітою, не призведуть до глобальних негативних явищ в економіці країни.

Література

1. Антошкіна Л. Вища освіта в системі суспільних інтересів / Л.І. Антошкіна, за ред. І.К. Бондар. – Донецьк.: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 284 с.
2. Бріт О. Методичні підходи до визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою / Бріт О.В. // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С.123-129.
3. Васильченко В. Управління трудовим потенціалом. / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А.

Грішнова, Л.П. Керб – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.

4. Григор'єва О. В. Потреба у спеціалістах з вищою освітою в умовах формування ринку праці в Україні: дисертація канд. екон. наук: 08.09.01 / НАН України; Інститут економіки. - К., 2003.

5. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко // Вісник НАН України. – 2005. – № 9. – С. 26-35.

6. Левченко О. Методичні засади прогнозування потреби у кваліфікованих кадрах на регіональному ринку праці. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua>.

7. Сафонова В. Удосконалення фінансово–економічного механізму функціонування закладів вищої освіти в Україні / В.Є. Сафонова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №2 (11). – С. 23-26.

8. Семенюк С. Оцінка діючої методики прогнозування кон'юнктури ринку освітніх послуг / С.Б. Семенюк // Матеріали другої всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура». – Киев, 2007. – С.45-47.

9. Семенюк С. Кон'юнктура ринку освітніх послуг та шляхи її оптимізації. Наукове видання. / С.Б. Семенюк. – Тернопіль, 2008. – 64 с.

10. http://dt.ua/EDUCATION/strashenna_taemnitsya_derzhzamovlennya-87981.html.

11. Ринок праці [Електронний ресурс] /Державний Комітет Статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Резюме

Висвітлені проблеми визначення потреби у спеціалістах з вищою освітою в Україні, питання підготовки спеціалістів з вищою освітою в сучасних умовах. Особливу увагу було наголошено на відсутність дієвого механізму визначення потреби в спеціалістах з вищою освітою, заснованої на сучасній системі (державного) прогнозування та стратегічного планування, побудованої на єдиних концептуальних засадах.